

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ДУХОВНІ СКЛАДОВІ ЕКОРЕСУРСНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

В статті розглядаються екологічні проблеми, екологічна та ресурсна безпека з точки зору сакральних і духовних аспектів життєдіяльності населення. Підкреслюється, що причиною екологічної і ресурсної кризи є духовна і моральна криза самого суспільства. Наголошується, що цілковите подолання екологічної кризи за умов кризи духовної неможливо.

Ключові слова: екологічні проблеми, ресурсна безпека, екологія духу, духовна криза, духовність, деантропологізація.

Постановка проблеми. Питання про духовність як духовний творчий потенціал людини, як про потенціал, що визначає напрям, скерованість людської життєдіяльності в природному середовищі та суспільстві: природотворчу чи природоруйнівну, виникло як питання про формування екологічної неруйнівної свідомості людини, оскільки свідомість значною мірою визначає ставлення людини до природи. Тому проблема духовності – це проблема інформаційного потенціалу людини та суспільства, тих інформаційних настанов, якими керується суспільство у взаємовідносинах соціальної та економічної сфери суспільства з природним середовищем та його компонентами.

Аналіз останніх досліджень та виявлення невирішених сторін проблеми. До низки наукових дисциплін, що визначають загальнонауковий підхід до проблеми виживання людства, Н. Реймерс відніс і теологію, оскільки саме богослов'я вивчає особливості духовного життя, духовного потенціалу людини та природного середовища її існування, і містить практичний досвід неруйнівних духовних пріоритетів розвитку. Поняття святості, або святого, розумного, бережливого ставлення до людини та природи як до духовних компонентів, збереження, підтримка та утвердження вічного процесу життя підпорядкованість вчинків людини, її волі (добровільна) цьому процесу – це фундамент богослов'я. В працях провідних вчених, як правило, висвітлюється техногенні особливості людської діяльності, а власне удосконаленню самої людини в сфері матеріальних і духовних потреб уваги приділяється недостатньо. На основі аналізу праць українських і зарубіжних учених В.О.Барановського, А. Берестова, Л.Броуера, П.Бьюкенена, В.Й.Вейніка, М.Гродзинського, В.А.Дергачова, О.Дмитрука, А. Дугіна, І.М. Дудника, А.Г.Ісаченка, О.С.Панаріна, В.В.Радченка, В.П.Руденка, Г.Г. Старостенко, О.Г. Топчієва, М.І. Фашевського, О.У.Хомри, Л.Т.Шевчук і багатьох інших, можна запропонувати нижчевикладене трактування взаємозв'язку морально-етичного, сакрально-духовного стану населення екоресурсної безпеки та екологічних проблем суспільства.

Метою написання роботи є дослідження ролі морально-етичних і духовних чинників у екологічній та екоресурсній безпеці країн і регіонів.

Основний виклад матеріалу. Можна відзначити, що жодному типу соціально-економічних відносин не вдалося забезпечити екологічно збалансований напрям розвитку, який передбачає і розвиток культури. Відтак, можливо, визначальною причиною екологічної кризи буде небачена до цього часу криза духовної культури [9, с. 17]. У населення сформовано руйнівний спосіб дій у цьому світі, коли неможливо творити, не руйнуючи, і потворну модель сприйняття, яка змушує його постійно робити вибір не на користь того, що для них справді важливе і необхідне, а на користь того, що надає задоволення і приносить насолоду. В результаті в населення просто відсутній механізм зміни базових інстинктів і тому саме агресія, а не доцільність є фундаментом будь-якої сучасної системи правил і цінностей. Отримання прибутку будь-якою ціною – це стратегія бізнесу не просто у економічно слабкорозвиненому суспільстві, а в злиденному духовно. Трагізм ситуації не тільки у загрозливій зміні природних комплексів, а й в адекватному погіршенні здоров'я людей, а воно – один із об'єктивних показників якості навколишнього середовища. Сучасні етнографи переконливо аргументують положення про те, що основним чинником вимирання окремих народів є не безпосередні акти експансії: фізичне знищення, завезені хвороби, алкоголь, а деформація релігійного, етнічного життєвого укладу, який надавав сенсу їхньому існуванню. Втрата, зокрема, традицій та звичаїв неминуче призводить до розкладу етносу, зубожіння духовного життя, масових виявів аморальності. Досвід не “природоборства”, а слідування природі, інтуїтивне вникнення в суть її процесів і є основою духовної культури народу [7]. Виховання покликане творити в особі певний духовний світ, високі моральні цінності, які ґрунтуються на категоріях добра й любові, коеволюційного співжиття суспільства, людини та довкілля. І для нього є підстави, адже більшість людей нині перестала шукати духовний сенс життя, вона шукає матеріальних життєвих благ.

Із екології як науки про середовища буття людини, зовсім недавно стала виділятися така специфічна галузь науковою пізнання, як “екологія духу”. Основоположник концепції ноосфери В. Вернадський вказував, що твердження про те, що всі процеси життя будуть пояснені фізико-хімічними явищами до кінця, – це не більше аніж віра, що виплаває з ідеологічних установок, а зовсім не з наукового узагальнення масиву емпіричної інформації. Насправді на перше місце виступають явища, пов'язані з духовною діяльністю людини. Коли ми розглядаємо “екологію духу”, то необхідно зазначити, що духовний, або інформаційний рівень розгляду проблеми – це є формування небезпечного або безпечного стану середовища життя людини, суспільства, соціуму, природи, економіки, а екологічний рівень – це рівень безпосереднього прояву цієї небезпеки або безпечного стану в людині, суспільстві, економіці, соціумі, природному середовищі та його компонентах, а також у їх взаємодіях. Інформації у цьому процесі належить пріоритетна роль, оскільки саме вона визначає параметри обміну речовиною, енергією та інформацією, існування, збереження та розвитку природного і штучного існування середовища людини.

Разом із знеціненням духовних ідеалів відбувається моральна деградація суспільства і як наслідок – руйнація навколишнього середовища, тотальне знищення природних ресурсів. Втрата життєзабезпечуючих духовних пріоритетів канонічного Православ'я після Жовтневої революції 1917 р. призвела до нестримної нерозумної експлуатації природного середовища, втрати життєстійкості її компонентів, порушення відтворювальної спроможності природного середовища, різкого зниження життєспроможності людського організму, а на сьогодні – і до виникнення моральної економічної та соціальної кризи розвитку людини.

Від стану духовності суспільства залежить і стан природного середовища. Життя у XXI ст. можливе тільки через створення духовного екологічного суспільства. За даними ВООЗ, 80% екологічно зумовлених захворювань – тяжкі і майже невиліковні. Кількість хворих на рак зростає щороку на 1-4%. Виявляється також, що і структура захворювань безпосередньо пов'язана з характерними ознаками викидів промисловості, яка переважає в даному регіоні. Наприклад, кольорова промисловість викликає головним чином розлад серцево-судинної системи; чорна металургія – захворювання крові і появу злоякісних утворень і т.д.

Оскільки раціональне мислення зорієнтовано на пошуки «благ життя», розвиток науки та техніки, технологій, які, в свою чергу, можуть бути рушієм як позитивних, так і негативних сил, то співвідношення духовного та раціонального є визначальним щодо того, який світогляд і який рівень екологічної культури та свідомості панує в конкретному суспільстві. Для коеволюційного розвитку потрібно, щоб раціональне було зрівноважене духовним. Глибинний праксеологічний зміст цього полягає в тому, щоб допомогти людині морально усвідомити свою роль, місце, зв'язки з природою, з Космосом, з Богом включно і на цій основі визначити свою поведінку в природі і стратегію виживання. Ще І. Кант довів, що іманентною властивістю розуму є мораль. Атеїзм позбавив людину гальм щодо її втручання в природу, людські й суспільні відносини. Це зруйнувало духовний світ людини та підірвало матеріальні основи її існування.

Особливо це стало помітно у XX ст., коли поєдналися взаємопов'язані між собою процеси інтенсивного зростання кількості населення і науково-технічного прогресу. Останній дійсно виявився чи не найпотужнішим чинником, за допомогою якого людство завдавало і завдає непоправної шкоди довкіллю, хоч на деяких етапах мали місце реальні соціальні та економічні здобутки. Першопричиною сучасної екологічної кризи є невинне зростання чисельності населення земної кулі і обумовлена цим зростанням експансія людського виду, що почалася ще в неоліті. Ставши доміантним, людський вид перетворив Землю на своє монопольне житло, в свою гіпертрофовану екологічну нішу. Людські потреби, індивідуальні і сукупні, з демонічною нещадністю руйнують тіло і душу Землі. У зв'язку з цим Г. Померанц відзначає, що екологічна криза і духовна криза – дві сторони однієї кризи, втрати “цілісного розуміння”..., втрати відчуття цілого.

Екологічна проблема має дві головні іпостасі. З одного боку, це руйнування природних комплексів, що робить довкілля несприятливим для життя людини. Сукупним ефектом у цьому випадку постає зміна газового, водного, температурного та інших режимів, до яких адаптувався *Homo sapiens*, і лише в яких може ефективно існувати та відтворюватись людська популяція. З іншого – забруднення довкілля продуктами людської діяльності, які “збагачують” природні системи невластивими їм речовинами, що робить довкілля іншим, по суті, антилюдським. Розвиваючись в одному навколишньому середовищі, нині людина фактично існує в іншому. Людина продукує штучні екосистеми, які в економічному відношенні набагато ефективніші і рентабельніші, ніж природні. І

якщо сам процес антропогенезу, триваючи тисячі років, протікав у багатьох поколіннях людей, створюючи підстави для їхньої генетичної трансформації згідно з плинним середовищем, то нинішні збурення довкілля сталися фактично за життя двох-трьох поколінь. А це занадто малий еволюційний час, щоб людина могла набути відповідної спадкової структури і тим самим бути захищеною від такого нового середовища.

Відбулися не тільки тотальні зміни кількісних і якісних параметрів геосистем і геосфер, але порушилися найважливіші планетарні співвідношення: 1) між чисельністю населення і чисельністю живих організмів в екосистемах Землі; 2) між фізичною масою людей і смістю земного простору; 3) між сумарними потребами світової спільноти і ресурсним потенціалом Землі. Так, загальна чисельність ссавців на Землі, за оцінкою Московського міжнародного конгресу терологів (1974 р.), складає 2-3 млрд. особин, чисельність населення Землі – 6,5-6,6 млрд. чол. Якщо за розрахункову чисельність ссавців прийняти 3 млрд. особин і допустити, що за минулий з 1974 р. період їх чисельність не змінилася, то чисельність людського виду перевищує чисельність всіх видів ссавців в 2,2 рази, а на одну особину ссавців доводиться по 2 особини *Homo sapiens*.

У документі, розробленому Римським клубом, який називається “Перша глобальна революція”, мовиться: “У пошуках нового ворога, який дозволив би нам об'єднатися, ми прийшли до висновку, що ідея забруднення навколишнього середовища, глобального потепління, нестачі води, голоду, для цього повністю підходить. Причиною всіх цих небезпек є людське втручання. Дійсним ворогом, таким чином, виступає все людство” [3, с. 71-72]. В матеріалах дослідження групи Д. Медоуза “Межі росту” (1972) наголошується, що наступне покоління людства досягне межі демографічної та екологічної експансії. Все це призведе систему загалом до невідконтрольної кризи й краху... Висновок доповіді: “Необхідно вжити заходів, аби забезпечити раціоналізацію всієї системи виробництва й передислокацію промисловості в межах планети”. Методи досягнення цієї мети не пропонувалися [7, с.77].

Сумарні потреби світової спільноти в природних ресурсах виходять за рамки можливостей природного комплексу Землі. Так, світова спільнота використовує енергії і хімічних елементів більше, ніж всі живі співтовариства Землі, а технічне споживання кисню в 10 разів перевершує сумарне споживання кисню рослинами і тваринами земної кулі. В 1950 р. на одного жителя Землі доводилося 0,5 га орних земель, в 2002 р. – 0,22 га, а скорочення ріллі через причини соціальні і природні йде із швидкістю більше 10 га/хв.

На кожний км² океанічної води нині припадає 17 т різних відходів. 25 видів найцінніших видів промислових риб або повністю знищені або чисельність зменшилась до критичного стану. В числі вимираючих через токсичність вод перуанський анчоус, каліфорнійська сардина, оселедець, тріска, скумбрія, морський окунь. На грані вимирання кити, щорічно знищується 250 тис. дельфінів. В країнах “золотого мільярда” для військових потреб відводиться від 3 до 7% земель, не рахуючи значних територій, зайнятих 140 військовими базами США в інших країнах.

За останні 100 років споживання прісної води зросло в 6 разів. 2,2 млн. жителів щорічно помирають від хвороб, пов'язаних з нестачею води, 250 млн. – страждають від подібних недуг. Через відсутність доступу до питної води помирає 45000 дітей. Через цю причину виникає 80% таких хвороб, як холера, тиф, дизентерія.

В США нині осідає до половини світових сировинних ресурсів. В одній із своїх промов президент США Б. Обама відзначав, що американці розучились творити і з'їли ресурси двох поколінь. Політик А. Гор сказав, що ринково-споживацька цивілізація... завела американське суспільство в тупик, стала підводити нашу планету на межу загибелі. 5% америкаців споживає 25% глобального видобутку нафти. Один із семи барелів нафти згорає у двигунах і топках США. Власної нафти залишилось приблизно 3 млрд. т, тобто на 8-9 років. Через 7-10 років США тільки для підтримки енергобалансу (без зростання) вимушені будуть імпортувати не 500 млн. т як нині, а майже 1,5 млрд. т (вся сучасна пропозиція з продаж нафти у світі – не більше 1,2 млрд. т). Кожний американець споживає стільки ресурсів, скільки 8 середньо статистичних жителів планети, або 20 жителів країн “третього світу”. Провідні вчені найрізноманітніших наукових дисциплін приходять до наступного фундаментального висновку: приватна власність і ті права, які вона дає, є головна причина екологічної кризи [6, с. 83].

Всі країни, що розвиваються, навіть ті, що володіють великими сировинними ресурсами на десятиліття пов'язані боргами міжнародним і національним банкам “золотого мільярда”. Причому тільки платежі за відсотками за кредити країн, що розвиваються дають казни США щорічно понад 1

трлн. дол. – більше вартості мінеральних ресурсів, що з них викачуються. Доходи 500 найбагатших людей у світі дорівнюють доходам 416 млн. найбідніших. За прогнозом на найближчі 30 років: 55% населення планети буде відчувати гостру нестачу води (нині приблизно 1/3); 11 тис. видів рослин і тварин зникнуть чи будуть на грані вимирання; 30% біологічного різноманіття перестане існувати на планеті до середини ХХІ ст.; викиди CO₂ подвояться і досягнуть 16 млрд. фунтів на рік (понад 7 млн. т).

На думку фахівців (антропологів, медиків, соціологів, екологів) є всі підстави вважати, що на Землі почалася антропологічна криза. Вона виявляється в тому, що в суспільстві йде процес деантропологізації, тобто втрати людиною свого фізичного і психічного статусу. Погіршення фізичних і хімічних параметрів середовища існування, мінімізація природного відбору, висока щільність населення і виробництва, зростання ціни життя і соціальної конкуренції направляють еволюцію людського виду до деантропологізації [4]. Джерелом і першопричиною екологічної і антропологічної кризи як його складовою є сама людина. Її універсальна потужність (інтелектуальна, технічна, виробнича) стає одночасно знаряддям її самознищення (аутоекоциду). Це з неминучістю веде до зміни морального і етичного статусу людини. Алкоголізм, наркоманія, евтаназія, стерилізація, сексуальна революція, зниження чуттєвості і зростання жорстокості людей це далеко не повний перелік соціальних хвороб суспільства, що ілюструють сучасну антропологічну кризу. Перед людиною постало абсолютно нетрадиційне питання: “Як стати і залишатися моральним в суспільстві, яке стає все більш і більш аморальним?”.

Зростаюче забруднення навколишнього середовища порушило екологічну рівновагу в системі “людина – довкілля”. Медицина зіткнулась з новим явищем – екологічно спровокованими хворобами, особливо дітей. Зароджується алкогольна екологія, головний зміст якої – мінімізація шкідливих наслідків вживання спиртного. Важливо зрозуміти, що крім екології навколишнього середовища існує екологія духовна, екологія внутрішнього світу індивідів, екологія культури. Тільки в сприятливому, облагородженому, духовно-інтелектуальному середовищі можливий повноцінний гармонійний духовний і розумовий розвиток і життєдіяльність особи. Дослідники визнають, що ситуація в Україні в області духовної екології критична. Останніми роками простежується чітка тенденція духовної, моральної та інтелектуальної деградації значної частини населення (в першу чергу, молоді) під впливом ЗМІ. Свого часу Альберт Ейнштейн говорив, що майбутній розвиток людства залежить не тільки від рівня технічних досягнень, а й значною мірою від моральної стійкості (духовності) людини.

Висновок. Дослідження сучасних вчених переконливо свідчать, що однією з причин глобальної екологічної кризи є зростання кризи людського духу: сплеск колективного егоїзму, нігілізму, планетарна епідемія аморальності, злочинності, алкоголізму, наркоманії і проституції, тотальної легковажності, бездумності, індивідуальна деградація, зниження культурного й духовного рівня, ріст корупції, людської некомпетентності й непрофесійності.

В “Основах соціальної концепції УПЦ” відмічається, що екологічні проблеми мають по суті антропологічний характер, оскільки породжені людиною, а не природою. Тому відповіді на численні запитання, поставлені кризою навколишнього середовища, містяться в людській душі, а не в сферах економіки, біології, технології чи політики. Особа, яка духовно деградує, приводить до деградації і природу, бо нездатна преображати світ. Цілковите подолання екологічної кризи за умов кризи духовної неможливе. Церква пов’язує сподівання на позитивну зміну взаємозв’язків людини і природи з прагненням суспільства до духовного відродження.

Література:

1. Барановський В. А. Екологічна географія і екологічна картографія / В. А. Барановський. – К. : Фітоцентр, 2001. – 253 с.
2. Броуэр Л. Фармацевтическая и продовольственная мафия / Броуэр Л.; пер. с франц. – К.: Издательский дом “Княгиня Ольга”, 2002. – 280 с.
3. Грачева Т. В. Невидимая Хазария. Алгоритмы геополитики и стратегии тайных войн мировой закулисы / Т. В. Грачева. – Рязань: Зёрна, 2009. – 400 с.
4. Маца К.А. Экологический кризис и опасность деантропологизации / К.А.Маца // Психологічні та технічні проблеми безпеки праці, життя та здоров’я людини: Зб. мат-лів міжвуз. наук.-техн. конф. (Полтава, 27 квітня 2005 року). – Полтава: ПВІЗ, 2005. – С. 65-66.
5. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. – К.: Інформ.-вид. центр УПЦ, 2002. – 80 с.
6. Павлов С.Е. Осторожно: глобализм!: очерки / С.Е. Павлов. – Мн.: Мастоцкая літаратура, 2006. – 350 с.
7. Сенченко М.І. Україна: шляхом незалежності чи неоколонізації? / М.І. Сенченко. – К.: МАУП, 2003. – 120 с.
8. Стоян О. Духовно-екологічний менеджмент у соціальній та економічній сферах сталого розвитку / О.В. Стоян // Економіка України. – 2004. – №10. – С. 77-82.

Резюме:

Логвин М. МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ И ДУХОВНЫЕ ЧАСТИ ЭКОРЕСУРСНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ОБЩЕСТВА.

В статье рассматриваются экологические проблемы, экологическая и ресурсная безопасность с точки зрения сакральных и духовных аспектов жизнедеятельности населения. Подчеркивается, что причиной экологического и ресурсного кризиса является духовный и моральный кризис самого общества. Отмечается, что полное преодоление экологического кризиса при условиях кризиса духовного невозможно.

Ключевые слова: экологические проблемы, ресурсная безопасность, экология духа, духовный кризис, духовность, деантропологизация.

Summary:

Logvin M. ETHICAL AND SPIRITUAL POINT OF ECOLOGICAL AND RESOURCE SAFETY SOCIETIES

Ecological problems are examined in the article, ecological and resource safety from the point of view the spiritual aspects of vital functions of population. It is underlined that reason of ecological and resource crisis is a spiritual and moral crisis of society. It is marked that complete overcoming of ecological crisis it is impossible at the terms of crisis spiritual

Keywords: ecological problems, resource safety, ecology of spirit, spiritual crisis, spirituality, deantropologization.

УДК 504.55(477.83)

Євген ІВАНОВ, Оксана ЯЦУХ, Надія ЛОБАНСЬКА

ГЕОХІМІЧНЕ ЗАБРУДНЕННЯ ҐРУНТІВ ПІДПРИЄМСТВАМИ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ШАХТИ “ЗАРІЧНА”)

Вивчено вміст рухомих форм важких металів у відвальній породі терикона шахти “Зарічна” та у ґрунтовому покриві прилеглої території. Дослідження проводилось по трьох хімічних елементах першого класу небезпечності: кадмію (Cd), свинцю (Pb), цинку (Zn) та двох другого: міді (Cu) і кобальту (Co). З’ясовано, що концентрація хімічних елементів у техноґрунтах вища у порівнянні з ґрунтами сільськогосподарських угідь. У більшості випадків, із віддаленням від терикона вміст важких металів зменшується. Перевищення ГДК зафіксовано для свинцю, міді, кадмію, кобальту у техноґрунті породного відвалу та для свинцю і міді у ґрунтовому покриві сільськогосподарських угідь.

Ключові слова: геохімічне забруднення, важкі метали, шахта, терикон, відвал.

Постановка проблеми. Розроблення кам’яного вугілля в межах Червоноградського гірничопромислового регіону (ЧГПР) Львівсько-Волинського кам’яновугільного басейну є одним із важливих чинників техногенного навантаження на навколишнє природне середовище. Так, до основних екологічних проблем цього регіону слід віднести: просідання земної поверхні, зміни гідрохімічних полів та забруднення ґрунтового покриву, утворення техногенних ландшафтів, забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод [1, 8].

Процеси, пов’язані із добуванням і збагаченням кам’яного вугілля створює передумови для надходження екологічних токсикантів із аеральних емісій, скинутих шахтних вод і породних відвалів в агроландшафти. Найбільше техногенне навантаження підприємства вугільної промисловості на прилеглі території здійснюють породні відвали, які є джерелами геохімічного забруднення трьох середовищ – ґрунтів, поверхневих і підземних вод та атмосфери через шкідливі викиди [6].

Як відомо, відходи вугледобування містять небезпечні для довкілля концентрації хімічних елементів, зокрема, важких металів (ВМ) [2, 4, 6]. Крім вилучення з господарського обігу цінних сільськогосподарських земель під відвали небезпечний вплив териконів полягає у змиві техноґрунту з їхньої поверхні у результаті водної ерозії та звітрюванні дрібнозему внаслідок вітрової ерозії. Ці техноґрунти токсичні, оскільки насичені важкими металами, які перейшли у рухому форму внаслідок окислення наявного у відвальній породі піриту з утворенням сірчаної кислоти та її руйнівного впливу на сполуки металів [3].

Розташування поблизу сільськогосподарських угідь таких потенційних джерел геохімічного забруднення як породні відвали потребує проведення моніторингових досліджень.

З метою вивчення впливу породного терикона вугільної шахти “Зарічна” на прилеглі сільськогосподарські угіддя вирішувались такі завдання: